

Сергій Марасюк

МАРАСЮК Сергій Станіславович – здобувач кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії.

ВПЛИВ ІНОЕТНІЧНОГО ЧИННИКА НА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Досліджено іноетнічний чинник в українському державотворенні. З'ясовано місце і роль найбільш вагомих іноетнічних груп в суспільно-політичному житті країни. Розглянуто негативні прояви іноетнічного чинника в різних сферах сучасного українського суспільства.

Ключові слова: державотворення, еліта, іноетнічний чинник.

Постановка проблеми. У вітчизняній науці та політиці склалася традиція визначати Україну як поліетнічну або, навіть, багатонаціональну державу. Дійсно в Україні мешкають представники багатьох іноетнічних груп. Проте, усвідомлення цього факту повинно мати на меті побудову консолідованого суспільства, а не сегментованого, багатоскладового державного утворення. Вагомість іноетнічного чинника в сучасних вітчизняних реаліях викликає потребу в дослідженні його ролі в українському державотворенні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Незважаючи на задекларовану модель розвитку України як поліетнічної держави наукових праць, присвячених дослідженню іноетнічного чинника не має. Взагалі підхід до іноетнічного чинника як самостійного комплексного явища в наукових колах відсутній.

Соціальна філософія та філософія історії

Тому можна вважати нашу спробу першою, яку ми зробили в цьому дослідженні.

Завданням даної статті є дослідити вплив іноетнічного чинника на процеси державотворення в сучасній Україні, проаналізувавши етнонаціональну структуру населення, місце вагомих національних меншин у суспільно-політичному житті країни.

Сучасне українське суспільство складається з двох взаємозв'язаних компонентів: титульного українського етносу й етнічних меншин. Однак специфічною проблемою для України є те, що на її території проживають чисельні етнічні громади, які традиційно не вважалися етнічними меншинами. Геополітичні зміни не тільки справили істотний вплив на політичне становище багатьох етнічних груп України, але й на їх самовідчуття, самосвідомість тощо. У першу чергу це стосується представників російського етносу на сході та на півдні країни, які найбільше відчувають наслідки національної політики колишнього СРСР і досі живуть старими радянськими стереотипами.

Досить специфічно складались стосунки між українським і єврейським етносами у минулому, що дає можливість деяким ідеологам єврейства стверджувати навіть сьогодні про «генетичність» українського антисемітизму. З іншого боку єврейське питання досить часто пов'язалось з небажанням євреїв асимільовуватись в іноетнічному середовищі, схильності до «корпоратизації», що дозволило багатьом авторам у своїх працях кваліфікувати цю меншину як націю в нації або державу в державі [3]. Чисельність євреїв в Україні складає трохи більше 100 тис. Але незважаючи на це його представникам не заважає посідати значне місце в суспільному житті країни, у великому бізнесі та політиці. Здається, що реальна цифра прихована. Скоріш усього переважна їх більшість з огляду на трагічні сторінки власного минулого не схильна афішувати своє походження. Це стосується і провідної вер-

стви, яка під виглядом складової частини української еліти, активно приймає участь у розбудові України.

Щодо етнічних поляків, які мешкають на території України, цікавим є той факт, що за результатами перепису 2001 року 70,8% представників цієї етнічної групи назвали рідною мовою українську. Це свідчить про те, що, незважаючи на різні минулі історичні обставини, стереотипи щодо українців, етнічні поляки найбільш позитивно налаштовані по відношенню до української державності.

Інші слов'яни – білоруси або компактно мешкають на кордоні з Білорусією, або настільки «переплелись» з іншими етнічними групами, що відрізнити їх майже не можливо. Молдавани, болгары, угорці, греки, які проживають тривалий час в Україні, мешкають досить компактно, певним чином зберігають свої культурні особливості й у більшості випадках не акцентують увагу на політичних моментах. Грузини, вірмени, азербайджанці це народи, які вливаються (але не асимілюються) в інші на основі автономності громад і добре почувають себе в статусі діаспори. Більш складне питання щодо румун, етнічна держава яких неодноразово виказувала територіальні претензії Україні. Членство в НАТО та ЄС заважає Румунії суттєво впливати на етнічних румун в Україні.

Особливе положення на кримському півострові займають кримські татари. Відношення громадськості до них не однозначне. Одні вважають кримських татар плацдармом для ісламського екстремізму, потенційно кофліктогенними, інші – стримуючим чинником російського сепаратизму в Криму.

Таким чином характерною рисою державотворення в Україні було формування українського етносу при суттєвому впливі іноетнічного елементу. В етногенезі українців, особливо в утворенні субетнічних груп, важливе значення мали саме історичні події, зокрема, значну роль відігравали асиміляційні явища. Завдяки цьому зараз на Півдні та Сході України маємо процес формування нових великих субетнічних груп

Соціальна філософія та філософія історії

українського народу – переважно російськомовних. Їх представники здебільшого вважають себе або ж «радянськими людьми», або ж просто «мешканцями даної території».

Визначаючи роль іноетнічного елемента в процесах державотворення в Україні слід підкреслити два взаємообумовлюючі моменти, які з огляду на тенденції у минулому характеризують його сучасний стан. Це, по-перше, намагання майже повністю виключити представників інших етнічних груп з національно-визвольного руху. Прикладами для цього були події часів козаччини та гетьманщини, коли євреїв та поляків не тільки не допускали на власну територію, а й знищували. Подібними діями відзначалась УПА, бійці якої ставились до поляків, росіян, євреїв як до ворогів. Тенденція щодо формування засад державності, переважно, на основі власного етнічного елемента мала місце певний час і у «помаранчевий період».

По-друге, прагнення деяких етнічних груп якщо не впливати на процеси державотворення, то, принаймні, пристосовуватись до них. На відміну від поляків, яких за минулі століття відгородили від цього процесу, російський та єврейський етнічний елементи визначають певні його сторони. Перший, увібравши у себе багато українського, певним чином прагне зберегти власні регіональні особливості та формувати на цій основі власну державотворчу традицію. Єврейський елемент, на протигагу російському, довгий час знаходився майже у привілейованому становищі в Україні і практично «приватизував» верхні шаблі українського суспільства.

Таким чином у сучасній Україні іноетнічний чинник має свою вагу і вплив на державотворчі процеси. Проте, спадковість процесів розвитку української державності не виключає існування тенденцій в її сучасному розвитку, які мають особливий, притаманний тільки цьому періоду характер. Виділити подібний період в історії України, який би мав таку вагу іноетнічного чинника в державотворчих процесах, не має

можливості з огляду на наявність обставин, які в контексті загальносвітових цивілізаційних тенденцій окреслились останнім часом на вітчизняному ґрунті. В сучасних умовах не можливо побудувати модель української державності без урахування цього чинника. Іноетнічний чинник пов'язаний з характеристиками етнічних груп, які не відносяться до державоформуючої етнічної групи, але суттєво впливають на розвиток української державності. Він обумовлює регіональні особливості країни, визначає складність ментальності її громадян. Звісно цей чинник мав вагоме значення й раніше. Однак не був на стільки закорінений у практику державного будівництва як зараз.

Іноетнічний компонент як складова суспільства в цілому, так і певних його сфер має значну вагу в житті сучасного українського соціуму, однак не за рахунок чисельності, а в наслідок упливовості, володіння більшою часткою національних ресурсів (фінансових, економічних, промислових тощо), що позначається на загальній суспільно-політичній ситуації в країні, сучасних державотворчих процесах, формуючи певну управлінську традицію. Тобто, іноетнічний компонент у державотворчому аспекті – це етнічно неоднорідна частина суспільства, яка привносить альтернативність у розвиток української державності.

Кожна з національних меншин має власні ментальні ознаки і таким чином по різному впливає на суспільні процеси. Іноетнічна світоглядна традиція, яка займає чільне місце в сучасному культурному (інформаційному) середовищі країни, являє собою комплекс ментальних реакцій, стереотипів мислення, поведінки, образу життя представників певної іноетнічної групи.

Група американських соціологів (В. Вуд, Ш. Ландгрен, Т. Блекстоун та ін.) [5, с. 323-345], досліджуючи вплив малих груп на соціальні процеси та суспільство в цілому, поставили під сумнів загальновизнане положення про до-

Соціальна філософія та філософія історії

мінуючу роль у цьому процесі конформності спільноти: традиційна точка зору науковців на дану проблему зводилась до твердження, що великі групи пригнічують малі, контролюючи їх і здійснюючи соціальну регуляцію. При цьому заперечувалась можливість зворотного впливу малих груп на великі. Підтримуючи точку зору відомого французького психолога С. Московічі, який уважав, що конфлікт між більшістю і меншістю повинен розглядатись як базовий при вивченні проблеми соціального впливу, дослідники прийшли до висновку, що стиль поведінки меншості різко відрізняється від стилю поведінки більшості. Не маючи статусу, можливостей, необхідної сили більшості, меншість знаходить вихід в ефективності стилю впливу, що має своє продовження в привертанні соціальної уваги за допомогою тривалості та стабільності певної лінії поведінки. Захисні механізми меншості спонукають до застосовування абсолютно відмінних від більшості зразків впливу. Дійсно в сучасному світі увага до проблем, інтересів, потреб меншостей (етнічних, релігійних, сексуальних тощо) набагато більша ніж до чисельно домінуючих груп. Перевага у владі, управлінні, керівництві (абсолютна або відносна) представників якої-небудь суспільної меншості вже не сприймається як щось неприродне, навіть, навпаки асоціюється з проявом демократії, рівності.

Звісно сучасні тенденції розвитку української державності багато в чому пов'язані з загальносвітовими, що зменшує можливість впливу на них державних інституцій. «Космополітична парадигма», яка довгий час панувала в суспільній свідомості, поступово витіснилась парадигмою «вільного ринку» без державних обмежень, керованості та соціальної відповідальності.

Однак з огляду на вагомість впливу іноетнічного чинника на процеси державотворення в сучасній Україні дуже важливо розкрити характерні для розвитку української державності явища через призму домінування в різних сферах

суспільства певної світоглядної традиції, котра не налаштована на функціонування в публічній сфері й відображає конкурентний спосіб існування певної спільноти в іноетнічному середовищі.

Якщо з самого початку в практиці самоорганізації іноетнічної спільноти вимір впливу так би мовити керуючою верствою на громаду та її відносини з навколишнім середовищем визначався користю для всієї громади, то пізніше вона спрямує увагу на зовнішнє оточення, що є природнім процесом її розвитку, і «перекочує» разом з її носіями до різних сфер діяльності, починаючи з професійної, економічної, інформаційної, які ця спільнота «охоплювала» власним інтересом, і закінчуючи політикою, сферою державного будівництва, котра є прерогативою титульної нації, тим самим витискуючи її духовні, традиційні імперативи в коло явищ демагогічного, моралізаторського характеру і, навпаки, заповнюючи суто матеріалістичним, споживацьким змістом сенс людського існування. Носієм такої ідеології в Україні або її ментальної складової є частина еліти (переважно з бізнесових кіл), яка переповнена іноетнічним компонентом. Для її існування потрібне й відповідне середовище, яке вона формує під себе, зокрема і в політиці, за допомогою тих же підконтрольних ЗМІ. В інформаційній сфері формування необхідної атмосфери сприйняття громадськістю реальності відбувається за допомогою дискусійних тем, далеко не завжди обґрунтованих, але нав'язаних суспільству ідей, «авторитетних» думок, настроїв, які можуть кардинально змінюватись, і на сам кінець різних ток-шоу, навіть, для вирішення важливих суспільно-політичних проблем.

Треба відмітити, що разом із становленням ринкових відносин та розвитком бізнесу у пострадянських країнах відбувся процес формування своєї ієрархічної структури, і положення людей, що відносяться до окремих її страт, істотно розрізняються. Від того, які саме позиції в ній займають пред-

Соціальна філософія та філософія історії

ставники тих або інших національностей, багато в чому залежать характер міжетнічних стосунків в країні. До того ж у вітчизняних реаліях певна позиція в бізнесовій сфері вимагає адекватної позиції у владі. А участь у владі є одним із вагомих індикаторів рівності етнічних груп як у реальному житті, так і в уяві людей [1, с. 100, 105-106]. У такій державі як Україна питання справедливого розподілу влади, представництва в ній різних етнічних груп не може не бути актуальним.

Характерною особливістю останніх років незалежності України стало домінування в складі політичної еліти представників бізнесу. Завдяки абсолютній перевазі іноетнічного елементу в бізнесовому середовищі можна стверджувати, що було налагоджено канал рекрутування представників національних меншин до вищих керівних кадрів країни.

Загалом специфіка політичної сфери України обумовлюється, з одного боку, посттоталітарним статусом суспільства з активною практикою використання неформальних методів керівницької діяльності, з іншого, визначається неопатримоніальним характером держави. Правляча верства використовує державний апарат для задоволення власних інтересів, який у свою чергу стає інструментом у змаганнях еліт. У такому разі діє механізм добору кадрів зі «своїх» та відбувається групування за критерієм спільної приналежності. Проте, досягти такого стану можливо тільки у випадку наявності в правлячій еліті критичної маси представників, які об'єднані не стільки клановими зв'язками або елементарною «круговою порукою», скільки певним світоглядними орієнтаціями. Відповідно з цим прояви, які пануюча сьогодні деструктивна світоглядна традиція має, можна спостерігати в різних сферах українського суспільства. Так, в економічній – це відсутність реальної конкуренції, абсолютизація ролі ринкових відносин і механізмів, «процвітання» монополій тощо. «Великі гравці» на ринку створюють під себе правила, впли-

ваючи на законотворчу діяльність, що тільки «підживлює» корупцію у владі, негативно позначається на малому та середньому бізнесу.

У політичній сфері проявляється в декларативності, безпринциповості й безвідповідальності політиків, непослідовності дій, «безмежному» плюралізмі. Політична воля, політичні інтереси, національні інтереси підкорюються приватними, бізнесовими інтересами, які мають ситуативний характер. Тому природно, що політиками стають «великі» бізнесмени.

Проте наявність негативних тенденцій у суспільстві не є наслідком політичної кризи. Скоріш відповідає світоглядним засадам обраної моделі розвитку країни, яка не запрограмована на змістовні реформи. За таких умов управлінська сфера суспільства характеризується відсутністю загальнодержавної стратегії розвитку; декларативністю державних програм, розбалансованістю гілок влади, невиразністю дій керівників держави, їх позицій. Використовуються більш ефективні неформальні важелі впливу, корупційні схеми, підкупи не тільки посадовців, а й експертів з різних питань.

У публічній сфері політики звертаються не до логіки, здорового глузду, а до емоцій, настроїв, упливаючи на маси за допомогою спиритно побудованої теорії і фразеології, апелюючи до прийнятих та загальновідомих правил співжиття. В цьому випадку найкориснішим механізмом маніпулювання є сугестія, тобто спроба переконати інших у конкретних судженнях без самоочевидних логічних підстав.

У законодавчій сфері панує «зайва творча активність». Часті внесення змін до законодавчих актів разом з «вільним» їх трактуванням підривають престиж закону, породжують правовий нігілізм, сприяють корумпованості судів. За таких умов показова світоглядна установка правової свідомості може бути описана як правило життя, а саме: закони приймають для того щоб жити, тому при потребі їх можна змінювати і, навіть, порушувати.

Соціальна філософія та філософія історії

В інформаційній сфері роль держави значно послаблена. ЗМІ слугують приватним інтересам, що не створює перешкод для активного маніпулювання громадською думкою. Інший характерний прояв, який органічно «вписується» в сучасну спрямованість інформаційного життя суспільства і певним чином погрожує його цілісності, це культивування плюралізму як гарантії стабільного функціонування демократії та держави, незважаючи на співіснування різних навіть протилежних поглядів на розвиток держави, її зовнішню і внутрішню політику, сильні геополітичні впливи, гострі проблемні питання в середині країни. При цьому елементи народної традиції, національної культури, етнічної пам'яті, які виступають природними перепонами цим тенденціям, витискаються і відкидаються як архаїчне, неактуальне. Тому єдина державна ідеологія поступається місцем ситуативному застосуванню певних технологій для вирішення конкретних завдань. Непоодинокі випадки, коли використовується маніпулювання науковою термінологією, історичними фактами, перекручуючи зміст суспільних питань на власну користь.

Аналізуючи всі прояви пануючої в нашій країні світоглядної традиції можна прийти до висновку про існування не тільки всеохоплюючої кризи в державі, але й загальносвітової кризи, яка нібито виникла завдяки процесам глобалізації. Криза стосується в першу чергу не певної сфери людського життя, а домінуючої в країні світоглядної парадигми, яка по суті є прихованим чинником впливу на суспільні процеси, ієрархічну структуру, до того ж орієнтує суспільство на нестабільність і систему відносин, де панує невпевненість, егоїзм, тим самим витискаючи абсолютну більшість людей у світ віртуального життя, залишаючи їм мало простору для реальної самореалізації. Сучасний світ, на думку Ф.Фукуями, пропонує дуже привабливу упаковку – поєднання матеріального процвітання ринкових економік з політичною й культурною свободою ліберальних демократій. Ця упаковка

залучає дуже багатьох, але для більшості країн в усьому світі сучасний стан ліберального Заходу важко досягти. У той час як окремі країни зробили цей перехід успішно, інші країни, що розвиваються, або не мінялися, або явно регресували [4, с. 14]. Тобто, домінуюча у світі світоглядна традиція як система поглядів, котра поширюється завдяки глобалізації, сама по собі нічого не змінює, але критичне збільшення чисельної ваги або статусу її носіїв уносить дисбаланс в організацію життя будь-якої спільноти. Саме її прояви в різних сферах людського життя створює кризу там, де ця світоглядна концепція «пускає корені». Як зауважує російський дослідник А. Панарин у обличчі сучасного глобалізму маємо справу з новітньою формою нігілізму, котрий шукає собі алібі у так званих об'єктивних тенденціях, виявляється в позиції послідовного відсторонення від місцевих інтересів, норм і традицій. У таких умовах держава третирується як носій місництва. Третирується сучасними елітами. Сьогодні бути елітою й реалізувати себе як еліта означає поставити себе в незалежну позицію до національних інтересів і національних сподівань. Однак без опори на народ як колективного суб'єкта не можна створити сильної держави, без опори на народ найбільші шанси увійти до міжнародної фінансової еліти мають іногородці, які в цьому середовищі краще приймаються, як не запідозрені в патріотизмі [2, с. 5-6; 139; 141].

Висновки. Уплив іноетнічного чинника на сучасні державотворчі процеси в Україні має дуже суперечливий характер. З огляду на сучасні українські реалії можна констатувати, з одного боку, певні позитивні наслідки модернізаційних змін, з іншого, панування деструктивної світоглядної традиції, яка на «хвилі» доленосних для нації змін привнесена частиною вітчизняної еліти і несе хаос у різні сфери суспільства. Тому перед країною стоїть гостро питання відновлення інституційних можливостей держави повноцінно регулювати суспільні відносини і мати визначальний вплив на про-

Соціальна філософія та філософія історії

цеси всередині країни. Подолати кризові явища в країні можна тільки спрямувавши її розвиток у передбачуване «русло», усвідомивши першопричини їх появи й кардинально змінивши погляд на організацію власного національного життя, місце і роль еліти в ньому. Разом з тим урахування іноетнічного чинника важливо не тільки при формуванні нової політичної еліти, але й у розробці перспективної моделі розвитку української державності, яка повинна спиратись на наявну складність суспільства (зокрема етнічну) та домінуючі певних складових у його сферах. *Перспективи подальших досліджень* пов'язані з аналізом іноетнічної компоненти сучасної політико-управлінської еліти України.

Література

1. *Крюков О.І.* Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: Монографія / О.І. Крюков; за наук. ред. Е.А. Афоніна. – К.: НАДУ, 2006. – 252 с.
2. *Панарин А.С.* Искушение глобализмом / А.С. Панарин. – М.: Эксмо, 2003. – 416 с.
3. *Пятковский А.П.* Государство в государстве. (К истории еврейского вопроса в России и Западной Европе): сб. ст. / А.П. Пятковский. – СПб.: Типография Главного Управления Уделов; Моховая, – № 40. – 1901. – 308 с.
4. *Фукуяма Ф.* Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке: пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ, 2006. – 220 с.
5. *Wood W.* Minority Influence: A Meta-analytic Review of Social Influence Processes / W. Wood, S. Lundgren, J. Ouellette et al // *Psychological Bulletin*. – 1994. – Vol. 115, № 3. – P. 323-345.

Марасюк С.С. Влияние иноэтнического фактора на процессы государственного строительства в Украине

Исследован иноэтнический фактор в государственном строительстве современной Украины. Уточнены место и роль наиболее значимых иноэтнических групп в общественно-политической жизни страны. Рассмотрены негативные проявления иноэтнического фактора в различных сферах современного украинского общества.

Ключевые слова: государственное строительство, иноэтнический фактор, элита.

Marasyk S.S. Foreign-ethnic factor influence on contemporary Ukraine state-building

Foreign-ethnic factor of Ukraine state-building is investigated. A place and role of the most meaningful foreign-ethnic groups in social and political life of country is analyzed. The negative displays of foreign-ethnic factor in the different spheres of contemporary Ukrainian society are considered.

Keywords: Elite, foreign-ethnic factor, state-building.

Надійшла до редакції 29.02.2011 р.